

אשר ישנו פה ואשר איננו פה

כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנוּ פֹה עִמָּנוּ עִמָּד הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנוּ פֹה עִמָּנוּ הַיּוֹם: (דברים כט יד).¹

מסכת שבועות דף לט עמוד א

וכשמשיעין אותו, אומרים לו: הוי יודע, שלא על דעתך אנו משיעין אותך אלא על דעת המקום ועל דעת בית דין.² שכן מצינו במשה רבינו, כשהשיע את ישראל אמר להן: דעו, שלא על דעתכם אני משיע אתכם אלא על דעת המקום ועל דעתך, שנאמר: "ולא אתכם לבדכם וגו' כי את אשר ישנו פה" (דברים כט ג) - אין לי אלא אותן העומדין על הר סיני, דורות הבאים וגרים העתידין להתגייר מנין? תלמוד לומר: "ואת אשר איננו";⁴ ואין לי אלא מצוה שקיבלו עליהם מהר סיני, מצות העתידות להתחדש, כגון מקרא מגילה, מנין? תלמוד לומר: "קימו וקבלו" (אסתר ט) - קיימו מה שקבלו כבר.⁵

שמות רבה פרשה כח סימן ו

"וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר" - א"ר יצחק: מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור, קבלו מהר סיני, שכן משה אומר להם לישראל: "כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואת אשר איננו פה עמנו היום" (דברים כט) - "איננו פה עמנו עומד היום" לא כתוב כאן, אלא "איננו פה עמנו היום" - אלו הנשמות העתידות להבראות שאין בהם ממש שלא נאמרה בהם עמידה; שאע"פ שלא היו באותה שעה, כל אחד ואחד קבל את שלו.⁷

¹ פשט הפסוקים הוא שמדובר בברית ערבות מואב שמשנה כורת עם דור הבנים, ככתוב בפסוק הקודם: "ולא אתכם לבדכם אנכי לרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת". את (עם) מי עוד נכרתת הברית? התשובה בפסוק שלנו: "את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום". כולם עוברים בברית. ועל איזה יום מדובר? אומר רש"י: "מלמד שכנסם משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניסם בברית". והיכן כנסם, מהו "לפני ה' אלהים"? מפרש אבן עזרא: "סביבות הארון". ברית סיני סביבות ההר וברית ערבות מואב סביבות הארון. זו בו' סיוון וזו בז' באדר (יום פטירת משה). וכבר הארכנו לדון בברית ערבות מואב בפרשה זו בשנה האחרת והפעם נרצה להתעכב על "ישנו פה" ועל "איננו פה".

² אגב דיון בהלכה של שבועת הדיינים (ראש פרק שישי במסכת שבועות) - שבועה שבית הדין משיע את מי שמודה במקצת - עוברת הגמרא לדברי אגדה שכן שבועה זו מזכירה את השבעתו של משה (ובית דינו) את עם ישראל בערבות מואב. ואת הקשר לדיני שבועה נראה גם בירושלמי להלן.

³ המעבר מההלכה לאגדה נעשה תוך כדי דרשת הפסוקים. "ולא אתכם לבדכם" מסביר את "שלא על דעתכם אני משיע אתכם" והמשך "את אשר ישנו ואשר איננו" נדרש על הדורות הבאים והגרים שאף הם עוברים בברית. ובאמת הכל עניין אחד, שהרי זה שבשבועה משתתפים אחרים, נוסף לאלה הנוכחים ברגע זה, היא שמרחיבה את השבועה ומפקיעה אותה מדעתם.

⁴ את עניין "הדורות הבאים" (הנשמות העתידות להיברא) נראה בהמשך. לגבי הגרים, ראה מסכת שבת קמו ע"א: "ישראל שעמדו על הר סיני - פסקה זוהמתן, עובדי כוכבים שלא עמדו על הר סיני - לא פסקה זוהמתן. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: גרים מאי? - אמר ליה: אף על גב דאינהו לא הוו, מזלייהו הוו, דכתיב: את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה וגו'". והשאלה הגדולה ששואלים כאן רבים וטובים (ראה למשל תורה תמימה דברים פרק כט הערה יב) היא: מה עניין הר סיני לכאן? הלא מדובר כאן בברית ערבות מואב! נשמח לשמוע תשובות לשאלה זו.

⁵ לא רק הדורות הבאים העתידים להתחדש כלולים בברית, אלא גם המצוות העתידיות להתחדש כלולות בה. ראה מסכת מכות כ ע"ב: "א"ר יהושע בן לוי: שלשה דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו ב"ד של מעלה על ידם, אלו הן: מקרא מגילה, ושאלת שלום בשם, והבאת מעשר. מקרא מגילה, דכתיב: קימו וקבלו היהודים. קיימו למעלה מה שקבלו למטה". ובמסכת שבת פח ע"א הוא על התורה כולה: "מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ... אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשורוש. דכתיב: קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר". אבל אם נחזור למדרש שלנו למצוות העתידות להתחדש" נמצא אולי קשר מיוחד לספר דברים בו אנו עומדים שגם בו יש כידוע מצוות מחדשות. אולי דווקא בברית של ערבות מואב, החותמת את ספר דברים, שהוא עצמו מכיל מצוות מחדשות, ניתן לכלול את הדורות הבאים שמקיימים ומקבלים ומחדשים מכוח עצמם, יותר מאשר בברית של מעמד הר סיני שם דיבר ה' בכוחו ובדיבורו הישיר. ודווקא בגלל זה חשוב לדרשן להזכיר את מעמד הר סיני ולדבר על "העומדים על הר סיני". אלה שישנם פה עמנו היום לא היו במעמד הר סיני, שם הם היו עדיין "איננו עמנו". כעת הם עוברים בברית מחדשת שיוצרת חוליה חדשה בשרשרת שבה מי שהיה אז "איננו", היום הוא "ישנו" וגם מצוות שהיו "איננו" מחר הם "ישנו". מכאן, דווקא מברית ערבות מואב שהיא החוליה השנייה בשרשרת, ניתן להביט ביתר תקווה על הדורות הבאים.

⁶ שוב יש לנו עירוב של מעמד הר סיני וברית ערבות מואב. הדרשן מוכיח שגם דברי הנביאים "את כל הדברים האלה" מקורם בסיני, מהפסוק בפרשתנו "אשר ישנו ... ואשר איננו". הוא רואה בכל הבריתות עניין אחד.

⁷ מדרש זה חוזר ומעצים את המדרש הקודם בשני ההיבטים של ישנו ואיננו. ראשית בנוכחים - גם אלה שלא נמצאים ועומדים אתנו פיסיית, אלא רק נשמתם כאן, נמצאים ומחויבים במעמד זה; ושנית, בתכנים - בהרחבה ובתוספות לדברי התורה שנתנו בסיני, בכל דברי הנביאים שייאמרו בכל הדורות שהם המשך לדברי התורה וחוברו יחד לספרי הקודש. עניין הנשמות שהיו באותו מעמד משמש תשובה לשאלה ששואלים רבים כיצד ניתן לחייב את הדורות הבאים שלא היו באותו מעמד. ראה למשל פירוש תולדות יצחק דברים פרק כט: "מאיזה צד היה רשות לדור ההוא, להכניס בברית ואלה לדורות העתידים להיות שעדיין לא נולדו ולא היו בעולם, והיו יכולין לומר אח"כ אין עלינו ברית ואלה, ואנו מסלקין עצמנו מזה ונהיה כגוים אשר סביבותינו". התשובה: נשמותיהם היו שם ואף הם בברית, כלשון מדרש נחומא (בבב) בפרשתנו סימן ח: "שכל הנפשות היו שם, והגוף עדיין לא נברא". ובאופן חזק עוד

רמב"ן דברים פרק כט

ואת אשר איננו פה עמנו - וגם עם הדורות העתידיים להיות. כי אתם ידעתם - וגו', וטראו את שקוציהם - לפי שראיתם את האומות עובדי עבודת כוכבים, ושמה השיא לב אחד מכם ללכת אחריהם. פן יש בכם וגו' - לפיכך אני צריך להשביעכם, לשון רש"י ויפה פירש.⁸ והטעם, לומר אני צריך להביאכם באלה ובשבועה עתה בברית הזאת מיראתי אולי נפתה לב קצתכם לשקוצי מצרים כאשר עשיתם בעגל, או לשקוצי עמון ומואב אשר ראיתם בדרך כאשר היה לכם בבעל פעור, כי בברית הראשונה של שעת מתן תורה לא היו שם אלות וקללות.⁹

פירוש אור החיים דברים כט יג

"ולא אתכם לבדכם ... כי את אשר ישנו ... ואת אשר איננו - קשה למה הוצרך לומר "ולא אתכם לבדכם" ולא הספיק באומרו "את אשר ישנו", שהם אותם שהיה מדבר עמהם "ואת אשר איננו" ומוכן הדבר שלא איתם לבדם הוא כורת וכו'.

אכן כוונת הכתובים הוא שבא לחייבם לקבל הברית והאלה עליהם ועל זרעם הבאים אחריהם עד עולם. והוא אומר "ולא אתכם לבדכם", פירוש לחייב אתכם לבד אני כורת, אלא בין אותם שהם עמנו בין אותם וכו' ... ומאומרו לא אתכם לבדכם, גילה כוונתו שבאָלָה עצמה שכורת עם העומדים שם, מוסיף לחייבם על הדורות ... לא אתכם לבדכם אני מחייב על האמור, אלא אף על דורות הבאים אחריכם.¹⁰

תלמוד ירושלמי מסכת נדרים פרק ג הלכה א

... תניי בנדרים ואין תניי בשבועות ... תני רבי חנניה קומי רבי מנא: והא כתיב כי את אשר ישנו פה? ... אמר ליה: מה דורות הבאים אחרינו אין בליבן תניי אף אנו אין בליבנו תניי.¹¹

לא אֶת אֲבֹתֵינוּ פָּרַת ה' אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת פִּי אֲתָנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פַּה הַיּוֹם פְּלָנוּ חַיִּים: (דברים ה ג).¹²

יותר מנוסחים הדברים בזה פרשת לך לך צא ע"א: "תא חזי כל מלוי דקודשא בריך הוא בקיומא אינון וקיימו קמיה עד דנחתו לעלמא, כגוונא דא כתיב (דברים ל"ט) כי את אשר ישנו פה וגו' הא אוקמוה דכולהו בני נשא דזמינין למהוי בעלמא, כולהו אשתכחו תמן". ונראה שתשובת הגמרא בשבועות לעיל "קיימו וקבלו" היא מורכבת ופשוטה יותר כאחד. נכון שקבלו כבר - שהיו שם, אבל העיקר הוא שמקיימים ומקבלים מחדש מעצמם בכל דור ודור.

⁸ הנה רמב"ן לא רק יודע לחלוק על רש"י ולהתווכח איתו בכל עוז, אלא גם להסכים איתו ולשבח את פירושו. ונראה שגם כל שאר הפרשנים מסכימים לדרכו של רש"י בפירוש הפסוקים שאנו דורשים. ורש"י עצמו משלב בפירושו את מדרש תנחומא ודברי עצמו וראוי היה שביאם במים העליונים ולא בתחתונים אגב דברי אחרים כפי שעשינו כאן, בהערה 1 לעיל ובהערה 16 להלן. יסלח לנו רבי שלמה.

⁹ רמב"ן משבח את רש"י, אבל מוסיף על דבריו. כפי שהבינו פרשני הרמב"ן אשר הרחיבו בהסבר דבריו, הוא נדרש כאן להסבר מדוע בכלל צריך ברית שנייה (וכי מעתה כל דור יעשה ברית מחודשת?) ומדוע נוספו לה ברכות וקללות (אלה) שלא היו בברית הר סיני. וזה נושא רחב שהוא מעבר לעניין שלנו. אבל "אשר ישנו ואשר איננו" הוא כן הנושא שלנו ואליו אנו נדרשים. למרות שהמדרשים לעיל מנסים לחבר אותו למעמד הר סיני (כשמות רבה לעיל), הוא ייחודי לברית ערבות מואב. הצורך בו גם הוא אולי תולדה של חטא העגל ושל שיקוצי עמון ומואב ועוד כהנה וכהנה עבודה זרה שעם ישראל ראה בדרך ועוד צפוי לראות במהלך הדורות. אך לא בכל דור תיערך בהכרח ברית (יהושע ועזרא כן עשו), לא כנגד כל עבודה זרה שתתווסף לעולם (עגל הממון בדרונו) תהיה אלה ושבועה מחודשים. ברית ערבות מואב צריכה לכסות את כולם, "את אשר ישנו ואשר איננו". וזו התוספת הגדולה, עפי' רמב"ן, של משה בברית ערבות מואב. תוספת כה גדולה וחשובה שחכמינו הקפידו לחברה למעמד הר סיני גם אם לא תמיד לפי פשוטו של מקרא.

¹⁰ אור החיים מציג את הגישה הקיצונית המחייבת את אשר ישנו פה לקחת אחריות גם על אשר איננו פה. הדור הניצב כאן פיסית בברית, לא יכול להתחמק מאחריותו לדורות הבאים בין אם נשמתם נמצאת במעמד ובין אם לא. האחריות היא בחינוך, בהמשכיות המסורת ובהעברת המקל" בלי שייפול בדרך. מעניין שדווקא אור החיים איננו נתפש לעניין של הנשמות העומדות כאן. הוא מעלה קושי בפשט הפסוקים ומתרחק באחריות ובמחויבות שיש לכל אחד מעבר לחייו הפרטיים והקצרים עלי אדמות. אגב, השאלה שאור החיים מעלה, מופיעה כבר בגמרא בשבועות בה פתחנו, בדין שבועת הדיינים, וכן הוא במקבילה בנדרים כה ע"א: "וכן מצינו במשה רבינו, כשהשביע את ישראל בערבות מואב, אמר להם: הוו יודעים, שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעתי ועל דעת המקום, שנאמר: ולא אתכם לבדכם וגו'". ובא פירוש הר"ן שם: "לא אתכם לבדכם - לא כשאתם במחשבת לבבכם. שאם בא לומר שאפילו עם דורות הבאים היה כורת ברית, הא כתיב בתר הכי את אשר ישנו פה כו' ואת אשר איננו פה וכו'". אבל גמרא לחוד ופירוש המקרא לחוד ואור החיים, שודאי ידע את הגמרא, הולך בדרכו הייחודית כשהוא מפרש את המקרא.

¹¹ שיטת הירושלמי היא (בבבלי אין הלכה זו מופיעה) שניתן להתנות (תנאי = תניי בלשון הירושלמי) בנדר ואי אפשר להתנות בשבועה. מקשה רבי חנינא מהפסוק שלנו בהשבעת משה את בני ישראל בערבות מואב, שממנו לכאורה ניתן להבין שיש תנאי בשבועה (אולי מעצם העובדה שמשה צריך להגיד את אשר ישנו ואת אשר איננו. ראה תורה תמימה דברים כט יד שמביא ירושלמי זה בלשון אחרת וצ"ע). התשובה היא אדרבא, הוספת אלה שאינם נוכחים, "אשר איננו עמנו פה היום", שאין ביכולתם להתנות, שהרי עוד לא באו לעולם, היא שמאשרת שגם אלה הנוכחים, "אשר ישנו פה עמנו עומד היום", אין בכוחם להתנות על הברית. הברית היא ללא תנאים וללא הגבלות. הכללת הדורות שיבואו בברית של היום, היא שנותנת לה את התוקף. הכיוון הוא לא מהיום למחר, מהאבות לבנים, כפי שראינו לעיל בפרט באור החיים, אלא בדיוק ההפך, מהבנים לאבות.

¹² הרעיון שברית אשר נכתת במעמד מסוים, שמטבע הדברים תחומה במקום ובזמן, תקפה גם לדורות הבאים; רעיון זה איננו ייחודי לפרשתנו וכבר מופיע פעם קודמת בספר דברים, בפתיחה לעשרת הדברות של פרשת ואתחנן: "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר

שבת שלום ואתם נצבים

מחלקי המים

כמו חתונה, תוך הישענות על הפסוק שלנו, עדיין דורש מקור והסבר. והמאיר עינינו יבורך וייכתב ייחתם לאלתר לחיים טובים בספרם של דרשנים ופרשנים המאירים עינינו כל השנה.